

УДК 330.16.167

С. А. Циганов^{*}, В. О. Сизоненко^{}**

^{}Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

^{**}Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ІННОВАЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Обґрунтовано необхідність формування і розвитку інноваційної економіки як основи досягнення конкурентоспроможності національної системи господарювання в умовах посилення глобальної конкуренції. Запропоновано шляхи узгодження інтересів бізнес-структур із національними економічними інтересами. Розкрито роль держави у визначенні економічних форм і методів управління інноваційною модернізацією національної економіки. Визначено заходи, спрямовані на забезпечення спільних зусиль усіх учасників інноваційної модернізації економіки України.

Ключові слова: інновації, конкурентоспроможність, економічні інтереси, модернізація економіки, глобальна конкуренція.

Обоснована необходимость формирования и развития инновационной экономики как основы достижения конкурентоспособности национальной системы ведения хозяйства в условиях усиления глобальной конкуренции. Предложены пути согласования интересов бизнес-структур с национальными экономическими интересами. Раскрыта роль государства в определении экономических форм и методов управления инновационной модернизацией национальной экономики. Определены мероприятия, направленные на обеспечение совместных усилий всех участников инновационной модернизации экономики Украины.

Ключевые слова: инновации, конкурентоспособность, экономические интересы, модернизация экономики, глобальная конкуренция.

The necessity of formation and development of innovative economy as the foundation of achieving competitiveness of the national economic system in the increasingly global competition. The ways of reconciling the interests of businesses with national economic interests. The role of the state in determining economic forms and methods of innovation modernization of the national economy. The measures aimed at ensuring the joint efforts of all participants in innovative modernization of Ukraine's economy.

Key words: innovation, competitiveness, economic interests, modernization of the economy and global competition.

Вступ. Вирішення складної і суперечливої проблеми у розвитку системи господарювання, що виникла в кризових умовах перманентної політичної та економічної нестабільності, інституціональної невизначеності, потребує розробки системи заходів, спрямованих на задіяння рушійних сил економічної трансформації. Основою для таких суспільних перетворень є впровадження в практику соціально-економічних перетворень ефективних моделей співвідношення економічних інтересів, залучення людського фактора. В умовах перегляду концептуальних уявлень про зміст і механізм реалізації цілей і вимог суспільного розвитку пошук таких моделей потребує теоретико-методологічного обґрунтування механізмів формування і використання економічних інтересів, виявлення можливостей їх впливу на поведінку учасників ринкових відносин.

У науковій літературі економічні інтереси розглядають як найбільш загальну форму вияву структури економічних відносин і відповідних економічних суперечностей [1], рушійну силу ринкової трансформації [2], детермінанту логіки державного регулювання соціально-економічних процесів [3], самовідтворювану

основу для формування інноваційної моделі розвитку національної економіки [4], складник інтеграції країни у світовий економічний простір на взаємовигідних умовах [5]. Актуальність цих та інших аспектів дослідження процесів формування і використання економічних інтересів визначена необхідністю досягнення більш високої ефективності системної трансформації національної економіки, підвищення рівня її конкурентоспроможності. Вирішення проблем узгодження інтересів представників влади і бізнесу різних верств населення країни, регіонів і центру, корекції реформаторських дій значно ускладнюється через тривале громадянське протистояння і військові дії у країні, які призводять до непередбачуваного перерозподілу бюджетного фінансування непродуктивних, але необхідних для забезпечення функціонування країни потреб.

Особливої актуальності набуває зацікавленість науковців, політиків, населення феноменом національного економічного інтересу, формами його впливу в умовах докорінних змін усіх сфер життєдіяльності суспільства. Недостатня методологічна і теоретична розробка проблеми національних економічних інтересів як інтегральної форми виявлення і забезпечення базових потреб і цілей розвитку суспільства визначили вибір даної проблематики.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні ролі інноваційної модернізації економіки у формуванні та реалізації національних економічних інтересів. Адже інноваційний розвиток у літературі слушно розглядають як основу для формування нових моделей економічного зростання [6, с. 91–99], модернізації вітчизняної економіки [7, с. 67–78], полегшення узгодження національних економічних інтересів із інтересами світової спільноти [8, с. 129–135].

Результати. Разом із позитивними змістовними напрацюваннями науковців, зусиллями владних структур активізувати інноваційну діяльність підприємств, сприяти формуванню повноцінної інноваційної інфраструктури за допомогою розробки і впровадження необхідних законодавчих змін слід відзначити певну відірваність теоретичних підходів і заходів державного впливу від існуючих реалій практики господарювання. Недостатньо розроблено проблему синхронізації, формування економічних інтересів різних рівнів, не визначено зміну змісту особистого інтересу в умовах ринкової трансформації економіки.

Особливо гостро відчувається потреба в подальшій розробці проблематики національних економічних інтересів: адже події останнього періоду розвитку України дозволяють стверджувати, що відбуваються суттєві зміни під впливом глобалізаційної трансформації. Світовий досвід показує, що у промислово розвинених країнах на сьогодні інтелектуальне виробництво забезпечує понад 60 % реального збільшення обсягів продукції, а в перспективі буде забезпечувати до 90 %. Питома вага корпоративного патентування у загальній кількості патентів, визнаних у розвинутих країнах, сягає 75–80% [9, с. 63]. Втрата традиційних ринків збуту і одночасне розширення можливостей виходу продукції вітчизняного виробництва на нові ринки потребують урахування перешкод та обмежень для реалізації національних економічних інтересів.

Вирішення цієї проблеми передбачає подолання кризи конкурентоспроможності національної економіки, а отже, і дослідження питань трансформації інноваційного розвитку. Рівень розвитку і динамізм інноваційної модернізації є в сучасних умовах основою стійкого економічного зростання, формою реалізації національних інтересів. Розробка національної маркетингової стратегії потребує зміни співвідношення між експертними й імпортними

операціями, суттєвих зрушень у структурі експорту та здатності вітчизняної продукції та послуг збільшувати імпортозаміщення.

Втрата позитивної динаміки економічного розвитку – це не лише наслідок тривалої інституційно-політичної та світової фінансової кризи, але й насамперед відсутність реалістичної стратегії і політики інноваційного розвитку як складника конкурентоспроможності, форми реалізації національних економічних інтересів. Інноваційні процеси мають екстенсивний характер, орієнтовані на застосування наявного обладнання та технологій, які здебільшого застарілі. Це є наслідком розірваності ланцюжка «інновації – інвестиції», відсутності системності у трансформації задекларованої інноваційної моделі розвитку економіки.

Негативно впливають на економічний розвиток фінансові обмеження інноваційного розвитку, які загострюють питання нестабільності та ризикованості інноваційної діяльності, призводять до зниження попиту на інновації, деформують стійкий інтерес до застосування результатів наукових досліджень. Неефективні й нові форми організації інноваційного процесу – кластери, малі інноваційно-випробувальні підприємства, що розробляють і застосовують новітні зразки продукції та технології. Упровадження протягом тривалого часу політики нарощування конкурентних переваг за рахунок отримання відповідних пільг і преференцій для окремих суб'єктів господарювання, тінізації частини операцій, утвердження так званої «рентної» моделі конкуренції.

На конкурентоспроможність вітчизняних товарів негативно впливає висока енергомісткість ВВП, що в 2,5–4 рази вища від аналогічного показника в розвинутих країнах. Саме це, як слушно наголошує П. С. Єщенко, робить ціну високою, стримує оновлення капіталу, інновації тощо [15, с. 36-50].

Сучасна структура вітчизняної економіки, у якій 5-й технологічний уклад за випуском продукції займає лише 3–5%, за фінансуванням науково-технічних розробок – 23%, за інноваційними витратами – 8,6 %, неефективна [16]. Домінування фінансування науково-технічних розробок 4-го технологічного укладу (70 %) та інноваційних витрат (60 %) свідчить про консервацію неефективної структури промислового виробництва. Повільно і суперечливо відбувається формування і розвиток фінансово-промислових груп (ФПГ), які за своїм потенціалом могли б стати своєрідними локомотивами розгортання підприємництва на інноваційній основі. Великі корпорації в основному зберегли дослідний потенціал, а масштаби концентрації ресурсів, можливості оперативного перерозподілу коштів на пріоритетні напрями здебільшого визначають потенціал інноваційної модернізації економіки. Дотепер такі об'єднання промислового і банківського капіталів створені в галузі кольорової металургії та в машинобудуванні (концерн «Норд», «Стирол», «Новокраматорський машинобудівний завод», «Мотор-Січ» та деякі інші), що перебувають у стадії становлення і знаходяться у зоні військових дій. Винятком є лише окремі структури – корпорація «Укренергомаш», ТНК «Зеніт», та інші, вертикально інтегровані об'єднання, у яких здійснюють НДДКР, створюють інноваційні продукти та технології міжнародного рівня. Процеси інтеграції банківського і промислового капіталу регулюють лише окремі статті Господарського кодексу України та закони України «Про холдингові компанії в Україні», «Про банки і банківську діяльність» [11–13]. Тому проблеми розробки, створення та затвердження законів, що регулюють і упорядковують об'єднання зусиль держави і великого бізнесу, узгоджують їх інтереси у сфері інноваційної модернізації і конкурентоспроможності національної економіки, досить актуальні. Крім того,

успішне функціонування цих та інших ФПГ дозволяє здійснити природний перехід від галузевої до корпоративної структури виробництва, примножити фінансові ресурси для збільшення обсягу інвестицій в інноваційні проекти за рахунок приросту амортизаційних відрахувань, упровадження лізингу або інших перспективних форм підприємницької діяльності, зміцнення зв'язків між технологією і економікою.

Слід зазначити, що інституційна невизначеність діяльності ФПГ в Україні, лобіювання їх діяльності різними державними органами перетворюють їх на різновид політико-економічних груп, своєрідний симбіоз політичних, економічних та адміністративних важелів. У цих умовах виникають протиріччя між суспільними, загальнонаціональними інтересами й інтересами власників ФПГ. Цьому сприяє тривала «непублічність» їх функціонування: так, тільки на початку 2012 р. оприлюднено дані Державної податкової адміністрації про перелік ФПГ і підприємства, які входять до їх складу (таблиця).

Наведений перелік на сьогоднішній день уже не відображає реальної ситуації з огляду на військові дії в Донецькій та Луганській областях і анексію АР Крим. Але навіть за цих умов перелік, складений ДПА, дає змогу оцінити сплату податків кожною групою підприємств, зрозуміти, де формується прибуток, відслідковувати грошовий потік (cash flow) у цілому і за групою. Створення легітимних інтегрованих формувань на основі об'єднання банківського і промислового капіталу з прозорою структурою власності та активів дозволяє оцінити прозорість ведення бізнесу, визначити сфери економічних інтересів.

Перелік діючих в Україні фінансово-промислових груп у 2012 р. *

Назва групи	Кількість підприємств
Group DF	172
Агрохолдинг «Авангард»	302
Донецьксталь «Енерго»	114
Енергетичний стандарт	196
Інтертайп	242
ІСД	442
Континіум	224
Лукойл	28
Приват	1089
СКМ	809
Смарт Груп	105
ТАС	70
УП	136
Укрпідшипник	63
Укрпромінвест	348
Фінанси та Кредит	315

* Джерело [10]

Слід зазначити, що одночасно з ФПГ, які розвиваються в напрямі легалізації свого бізнесу, перетворюючись на аналоги подібних західних компаній, окремі ФПГ намагаються реалізувати свої інтереси щодо максимізації доходів за рахунок тіньових схем, непрозорості ведення бізнесу. Тому узгодження загальнодержавних інтересів із інтересами ФПГ потребує їх активного залучення до виконання великих довгострокових програм інноваційної модернізації економіки, розширення експертного потенціалу вітчизняних підприємств, системної структурної перебудови національного господарства.

Перешкодою на шляху узгодження інтересів ФПГ і національних інтересів є недосконала нормативно-правова база, а саме: відсутність фактичних державних гарантій для залучення іноземного капіталу, надання інвестиційних кредитів чи іншої фінансової підтримки тощо. Лише окремі статті Господарського кодексу України та законів України «Про холдингові компанії в Україні», «Про банки і банківську діяльність» регулюють процеси інтеграції банківського і промислового капіталу [11–13]. Тому питання розробки, створення та затвердження законів, що регулюють і упорядковують об'єднання зусиль держави і великого бізнесу, узгоджують їх інтереси у сфері інноваційної модернізації і конкурентоспроможність національної економіки, стають актуальними.

Для ідентифікації діяльності ФПГ в Україні великого значення набуває прийнятий 25 листопада 2014 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів». Згідно з цим законом до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців надходить інформація про речові права на нерухоме майно, а суб'єкти первинного фінансового моніторингу (банки, страхові компанії, біржі, компанії з управління активами та ін.) повинні встановлювати бенефіціарів своїх клієнтів у ході здійснення ідентифікації клієнтів і операцій, які вони здійснюють [14].

Як правило, низький рівень інноваційної активності підприємств пов'язують із негативним впливом макроекономічних чинників, непослідовністю економічної політики, нечіткістю пріоритетів інноваційної модернізації та структурних зрушень в економіці. Недостатньо уваги приділено питанням саморозвитку суб'єктів господарювання, впливу мотиваційних механізмів інноваційного розвитку. А від вирішення проблеми активізації людського чинника, включення в національні економічні пріоритети фактора особистості, інтересів і потреб людини залежить конкурентоспроможність, інноваційний характер економіки.

Економічні інтереси учасників інноваційного процесу визначає відповідна система економічних відносин. Її основа – відносини власності, у яких відображено форми набуття, використання та відчуження прав майнової участі в капіталізації підприємства, розробка інноваційних технологій і продуктів. Головна складність урахування різнопланових інтересів у відносинах полягає у виявленні змісту потреб, мотивацій і стимулів кожної з груп учасників процесу інноваційної модернізації, формуванні механізму узгодження інтересів, перетворенні їх на рушійну силу реалізації національних економічних інтересів, зміцненні інституціональних основ підприємництва.

Стратегія держави щодо формування та реалізації національних економічних інтересів повинна передбачати забезпечення позитивних соціально-економічних структурних зрушень відтворювальних процесів. Інституціональне середовище інноваційної модернізації визначають законодавчі, організаційні та етичні чинники, які формують підприємницьку поведінку, економічні інтереси представників бізнесу. При цьому зусилля держави повинні бути зосереджені на визначенні можливостей переорієнтації зусиль підприємств на інноваційну діяльність, подолання технологічного відставання від розвинених країн. У протилежному випадку перебування української економіки на периферії світових інформаційних і фінансових процесів спричинить «вимивання» національного багатства через механізм нееквівалентного обміну, втрату власних джерел економічного зростання у довгостроковій перспективі. Адже інноваційна модернізація здатна впливати на параметри економічної системи: зростання інтелектуального потенціалу та

науково-технічних інновацій суттєво змінює обсяги, структуру та якість виробництва, ринкового попиту і споживання.

Переорієнтація комерційних, фінансово-посередницьких операцій у підприємницькому секторі на інноваційну діяльність сприятиме досягненню мультиплікаційного ефекту, залученню до неї науковців, інвесторів, винахідників, фінансових посередників, інших зацікавлених юридичних та фізичних осіб. Необхідно створювати ефективні правові й економічні інститути, які б позитивно впливали на становлення і розвиток повноцінного конкурентного середовища. Особливо це стосується венчурного підприємництва, поширення корпоративної форми організації інноваційної діяльності. Невирішеність проблем правового забезпечення діяльності різних інституціональних інвесторів стримує розвиток фінансового ринку, який має стійкі зв'язки та може своєчасно реагувати на потреби реального сектора економіки у фінансових ресурсах.

В умовах посилення кризи дії українського уряду, спрямовані на економію коштів державного бюджету, згорання соціальних та інвестиційних програм, на нашу думку, досить суперечливі. Вони можуть призвести до обмеження попиту, примітивізації структури споживання населення і суб'єктів господарювання, знівелювати роль особистих заощаджень в інвестиційному процесі.

Надзвичайно значний вплив на модернізацію економіки мають сучасні інформаційні технології. Їх застосування змінює взаємодію ринкового середовища з інноваційною діяльністю підприємств, надає останнім суттєві конкурентні переваги в «завоюванні» міцних позицій на ринку. Інформатизація національної інноваційної системи зміцнює зв'язки між новітніми технологіями і потребами економіки, надає процесам розробки і комерціалізації нововведень цілісності й взаємозалежності. Завдяки застосуванню сучасних інформаційних технологій з'являються принципово нові можливості в діловому середовищі, зокрема такі чинники розвитку ділової мережі, як інтерес (можливість працювати в Інтернеті); довготривалість зобов'язань (гарантії), довіра до інновацій як об'єкта взаємних відносин, інтеграція зусиль, інвестицій, готовність вкладати капітал у нововведення.

Головним спонукальним мотивом розробки й упровадження інновацій стає не потенційний прибуток як результат досягнення конкурентних переваг, а можливість формування нового ринку або ніші, тобто нового попиту за рахунок появи принципово нових продуктів або диференціації існуючих. Це можливо завдяки розширенню асортименту продукції, покращенню її якості, зростанню наукомістких виробництв, сфери послуг, інформаційних технологій. У свою чергу названі напрями активізації інноваційної діяльності формують якісно новий ринок праці з вимогами до робочої сили на основі розробки кваліфікаційних і освітніх стандартів, сприяють зростанню попиту на ерудованих працівників, здатних генерувати ідеї. Нарощування обсягів виробництва та зміни в його структурі дозволяють задовольняти як традиційні, так і потенційні потреби, уникати обмеженості кінцевих товарів і послуг. У самій структурі економічного інтересу також відбуваються зміни: від пріоритету поточних потреб індивід переходить до пріоритетів перспективного характеру. Зростає інтерес до формування людського капіталу шляхом отримання освіти, здатності перетворювати інформацію на знання. Але невизначеність прав власності звужує коло осіб, які ініціюють нововведення. Чільне місце серед ініціаторів нововведень займають керівники підприємств (72 %, 15 % із яких власники). Початок інноваційної модернізації передбачає реструктуризацію підприємства, упровадження антикризового управління, запобігання банкрутства. В окремих випадках упровадження

нововведень ініціюють постійні замовники і партнери, поширені випадки ініціювання організованих і управлінських інновацій із боку зовнішніх інвесторів. При цьому формування економічних інтересів в інноваційній модернізації залежить від особливостей національного розвитку, інститутів, які визначають форми задоволення потреб. Наприклад, у США згідно з їх ліберальною економікою надають перевагу індивіду, його особистим інтересам, а індивідуальний успіх становить основу суспільного розвитку. В економіці державно-корпоративної моделі регулювання (Японія, країни Південно-Східної Азії) перевагу надають колективним і національним інтересам. Особистий же інтерес формують і розвивають у межах корпорації. А в країнах Євросоюзу структура економічних інтересів зазнає значного впливу інституціоналізації економіки й суспільного життя в цілому. Для України необхідна принципово нова модель формування розвитку й узгодження економічних інтересів, застосування якої сприятиме забезпеченню реалізації всіх без винятку потреб і інтересів.

Економічні форми і методи управління інноваційною модернізацією економіки визначає держава. Але протягом тривалого часу відсутній моністичний підхід як у теорії, так і на практиці. У різних економічних теоріях і школах втручання держави в інноваційний процес розглядають із полярних позицій. Так, представники неокласичної економічної школи (К. Менгер, Р. Візер, Х. Джевонс) вважають, що держава не повинна втручатися в процеси створення і поширення інновацій, комерціалізації результатів науково-технічної діяльності. Ринковий попит, на їх думку, найкраще стимулює інноваційні процеси, сприяє зростанню пропозиції на ринку науково-технічних нововведень.

На відміну від неокласиків представники неокейнсіанської теорії підтримують розробку довгострокової стратегії регулювання процесів інноваційної модернізації, проведення широких і глибинних структурних реформ шляхом використання впливу держави на макроекономічний розвиток у формі цільового програмування й індикаторного планування.

Висновки. В Україні, з урахуванням обмеження фінансових можливостей держави, політика інноваційної модернізації повинна ґрунтуватися на застосуванні непрямих методів впливу за розвиненої системи узгодження економічних інтересів уряду і бізнесу. Саме держава визначає тип і структуру національної інноваційної системи, форми реалізації національних інтересів, забезпечує можливості концентрації необхідних ресурсів, несе відповідальність за їх ефективне використання. Держава як найбільш потужний інститут здатна впливати на динаміку розвитку ринку науково-технічної продукції, визначати співвідношення між попитом та пропозицією на інновації. Це втручання, на наш погляд, необхідно узгоджувати із механізмами ринкової саморегуляції, доповнювати їх дії в суспільних інтересах. Такий синтез неокласичної та неокейнсіанської доктрин може забезпечити спільність зусиль усіх учасників інноваційної модернізації, сприяти реалізації національних економічних інтересів

Для подальших ґрунтовних досліджень системних перетворень економічних інтересів, збагачення її сутнісних характеристик потрібно розробляти такі проблеми: створення інституційного середовища конкуренції економічних інтересів суб'єктів господарювання, умотивування їх до діяльності у сфері новітніх технологій; трансформація державного інтересу в національний через податкову та кредитну політику на протидію існуючому спрямуванню на задоволення власних потреб; знаходження шляхів, механізмів й інструментів детермінованості суспільної свідомості.

Бібліографічні посилання

1. **Сизоненко, В. О.** Власність. Інтереси, Підприємництво: питання теорії та методології [Текст]: монографія / В. О. Сизоненко, Н. Ф. Колесник. – К.: Знання, 2000. – 236 с.
2. **Сизоненко, В. О.** Економічні інтереси – рушійна сила ринкової трансформації [Текст]: монографія / В. О. Сизоненко, С. С. Ковальчук. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – 107 с.
3. **Новицький, В.** Національні інтереси України в контексті цивілізаційних детермінантів і економічної глобалізації [Текст] / В. Новицький // Економіка України. – 2007. – №7. – С. 20–29.
4. Національна економіка [Текст]: навч. посіб. / за ред. О. В. Носової. – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
5. **Швайка, М.** Проблеми захисту національних економічних інтересів України в умовах глобалізації [Текст] / М. Швайка // Екон. часопис. – 2002. – №6. – С. 10–19.
6. **Циганов, С.** Закономірності інноваційного розвитку економіки України [Текст] / С. Циганов // Наук. вісн. ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Сер. :Економіка. – 2012. – Вип. 592. – С. 91–99.
7. **Будкін, В.** Інноваційна модель розвитку національних економік [Текст] / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – №6. – С. 67–78.
8. **Сизоненко, В.** Людський розвиток як передумова інтеграції України у світовій інноваційний простір [Текст] / В. Сизоненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 105, ч. 2. – С. 71–80.
9. **Иванова, Н.** Национальные инновационные системы [Текст] / Н. Иванова // Вопр. економики. – 2008. – №7. – С.15–23.
10. Про організацію роботи з фінансово-промисловими групами [Електронний ресурс]: наказ ДПА України від 08.12.2011 р. № 206. – Режим доступу: rada.gov.ua. – Заголовок з екрана.
11. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 07.12.2000 р. (в ред. від 05.08.2009 р. із змінами від 23.02.2012 р.) № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws> – Заголовок з екрана.
12. Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws> – Заголовок з екрана.
13. Про холдингові компанії в Україні [Електронний ресурс]: закон України від 15.03.2006 р.(із змінами від 13.03.2012 р.) № 3538-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3528-15> – Заголовок з екрана.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів [Електронний ресурс]: закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/95> – Заголовок з екрана.
15. **Єщенко, П.** Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні [Текст] / П. Єщенко, А. Арсеєнко // Економіка України. – 2012. – №1. – С. 36–50.
16. **Кірдіна, О.Г.** Обмеження та орієнтири техніко-технологічного розвитку України в умовах глобалізації [Текст] / О. Кірдіна //Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №4, т.1. – С. 179–184.

Надійшла до редколегії 01.05.15